

## Economie op de pof

Volgend jaar zal de financiële crisis van deze zomer in de aula's van economiefaculteiten en handelshogescholen allicht uitgelegd worden zoals de vorige, de dotcom-crisis, de Mexicaanse schuld, de beurskrach van 1987 en natuurlijk die van 1929, de moeder aller crisissen. Deze keer zullen de achtenswaardige professoren zeggen: 'Het begon allemaal met een historie van armen...'

Want waarmee het begon, de *subprime mortgages*, in het Nederlands de tweedekanshypothekleningen, dat zijn inderdaad in eerste instantie leningen aan minder bemiddelde en weinig kredietwaardige Amerikanen. Om hen een huis te laten kopen, een auto, een computer, een televisie. *Business Week* had al enkele maanden geleden (21 mei) een pakkend verhaal over 'the poverty business' van banken en financiële instellingen die mooie winsten halen uit het in de schulden steken van 's lands werkende armen. Niet toevallig dat ook de Amerikaanse Citibank dit jaar hier beschuldigd werd van het agressief slijten van leningen aan lagere inkomens.

Sinds eind de jaren negentig hebben banken en overheden in Amerika fel campagne gevoerd voor 'home sweet home'. Meer dan 70% van de Amerikanen heeft nu een eigen huis. Deels dankzij die riskante hypothekleningen – een vijfde van de nieuwe hypotheke tussen 2004 en 2006. Een deel daarvan zijn regelrechte *liar loans*, leugenaarsleningen. Een huizenkoper schatte zelf zijn inkomen en de leningverstrekker trok dat niet na, omdat bij gedwongen

verkoop de waarde van het huis toch wel zou gestegen zijn. Zo kon een kassierster met 25.000 dollar jaarinkomen zonder probleem een hypotheeklening van 400.000 dollar krijgen. Of een vakkenvuller had 300.000 dollar nodig, moest daartoe eigenlijk wettelijk zelf 30.000 aanbrengen, maar geen nood, hij 'kreeg' die 30.000 gewoon en de bank vroeg hem 330.000 af te betalen. De eerste twee jaren met nul intrest of daaromtrent, de volgende 28 jaren met variabele intrest, geleidelijk stijgend tot soms 18%.

O.k., niet fraai. Maar hoe hebben die praktijken uit vroegere kapitalistische tijden het mondiale financiewezen kunnen ontredderen? Het antwoord kan samengevat worden in een barbaarse financiële term: titrisering (of *securitisation*). De schuldvorderingen van de kredietinstellingen zijn omgevormd tot andere titels, tot obligaties. De kleine genieën van het Geldwezen zijn innovatief geweest: ze hebben die obligaties vermengd, ze hebben 'packages' gemaakt, bijvoorbeeld met valutabeveks en Franse staatsbons.

Die Amerikaanse hypotheke waren ook niet de enige grondstof voor de handel in zogenaamde derivaten. Onder die term valt een keur aan financiële producten, het ene nog gekker en abstracter dan het andere. Bij opties, termijn- en ruilcontracten kun je je nog iets voorstellen, maar ook de risico's in die handel zijn al op zichzelf staande financiële producten geworden. Daarnaast werden ook bedrijfsleningen, kredietkaartschulden, allerlei



soorten kort- en langlopende obligaties verpakt, gebundeld, in plakken gesneden en onherkenbaar doorverkocht. Daarbij ging het al snel om duizenden miljarden. De onderliggende waarde van alle derivaten bedroeg een jaar geleden 369.000 miljard dollar – een veelvoud van de omvang van de wereldeconomie. Indrukwekkende getallen om op te dreunen, al is de waarde van zo'n vergelijking betwistbaar.

Banken hebben geëlleboogd om die nieuwe producten vast te krijgen. Waarom? Omdat die pakketjes van de kenners (rating agentschappen als Moody's en Standard & Poor's) de hoogste kwotering meekregen, AAA. Dingen die je met de ogen toe koopt. En lekker rendement. De banken hebben die pakjes vervolgens ook verkocht aan hun klanten. Zo heeft een brave Vlaamse KMO'er zijn geld kunnen stoppen in Amerikaanse *subprime mortgages*. Zonder het te weten.

En wat met je eigen hypothecaire lening? Voor de meesten onder ons is zo'n hypotheek een noodzakelijk kwaad. Een gesprekje bij de bank, een kopje koffie aan de keukentafel met een tussenpersoon: een lening is zo geregeld. Vanaf dat moment worden maandelijks gedachteloos honderden euro's van je bankrekening gehaald. Wat je nauwelijks beseft is dat je, zodra de inkt van je hypotheeklening droog is, meebetaalt aan het pensioen van mensen in binnen- en buitenland. Wat je je ook niet realiseert is dat je trouwe maandelijkse aflossing het risico afdekt dat elders in de wereld huiszoekers dat niet zo getrouw doen. Zoals de laatste tijd in Amerika.

Belgische hypothecaire leningen zijn tot nu toe boven elke twijfel verheven. Het aantal gedwongen huisverkopen is hier laag, en de overheid heeft een deel van de risico's afgedekt. Dat maakt Belgische leningen tot een populaire bouwsteen voor beleggingsproducten op basis van hypotheekleningen. De banken schuiven de aflossingen van een groep van duizend Belgische hypotheekklanten door aan beleggings- en pensioenfondsen in binnen- en buitenland. Het risico op wanbetaling verzekeren zij bij een gespecialiseerde onderneming. Dat is voordelig. Tot voor kort moesten banken grote bedragen achter de hand houden als dekking voor de verstrekte hypotheekleningen. Door de leningen te verhandelen, maken zij geld vrij voor andere dingen. Op deze manier zijn banken de risico's ook kwijt. Die liggen bij de opkopers en financiële handelaars.

Toch is er niet echt reden tot feest. Het vrijgemaakte geld hebben de banken massaal uitgeleend, onder meer aan hefboomfondsen. Die hebben daarmee bedrijven opgekocht, maar op hun beurt ook *subprimes* en andere derivaten gekocht, en die weer opgedeeld in kleinere pakketjes, om die dan weer door te verkopen aan hefboom- en andere fondsen. Risicospreiding heet zo iets. Hoe meer beleggers uit alle windstreken, hoe minder kans dat één instelling, één land naar de donder gaat. *A contrario*, in geval van crisis gaat de schokgolf ogenblikkelijk naar overal: iedereen is getroffen.

Heel die speculatieve wereld is nu gepakt door de ommekeer op de Amerikaanse immobiliënmarkt. De rente was daar al een tijdje stijgend, steeds meer Amerikanen konden hun leningen

niet meer aflossen, en mooie meneren drongen er bij banken op aan die wanbetalers uit hun huizen te zetten. Dezelfde mannen die hun appartement in New York vol hingen met Monet, Warhol en een fraai handgemaakt douchegordijn, wilden oom Tom ook nog uit zijn hut verjagen. Maar nu zijn ook de huttenprijzen gedaald, voor het eerst sinds 1945. De hypotheek op die huizen en flats compenseren niet altijd meer de verstrekte leningen. Gevolg: de obligaties waarin die hypotheek verpakt zitten blijken verrot. De wormen zitten erin. Dat zeiden plots ook de zogenoemde kenners, Moody's en anderen. Die worden aardig betaald voor hun oordeel, nota bene door de pakketverkopers zelf, en die lijken nu wel een zelfde soort rol gespeeld te hebben in de huizen crisis als de willige revisoren en accountants van Andersen en andere in de bedrijfsfraude van Enron en WorldCom van enkele jaren geleden.

Ergers nog: niemand wist goed waar al die rotte obligaties zaten. Ook de banken en hun directeurs niet. Pas langzaam begon het te dagen: de kleine maar ook grote Amerikaanse financiers (Goldman Sachs, JP Morgan, Bank of America) zaten ermee, maar ook BNP-Paribas, en Axa, en Deutsche Bank en de bank van Duitslands kmo's (IKB), en Aegon, en ING, en Dexia... Afijn, wie niet? Eén man had vroeger al gewaarschuwd, investeringsgoeroe Warren Buffett: derivaten zijn massavernietigingswapens. Hij had er alleen moeten bijzeggen dat de bommen overal in het systeem verstopt zaten. Als een mijnenveld in Cambodja.

Op dat eigenste moment stuurde de

Amerikaanse overheid haar inspecteurs naar de vijf meest prestigieuze banken. Om hun risico na te gaan. Het geldverkeer tussen banken stakte meteen. ('Als het groene hout al rot is, wat moet het dan elders wel niet zijn?') *Credit crunch*, kredietknauw. Nu is er maar één ding erger dan een kelderende markt: geen markt. In de verhalen van Harry Potter is altijd sprake van 'hij die niet genoemd mag worden': de kwade macht Voldemort. De geldmarkten hebben hun eigen nachtmerrie die maar beter niet hardop uitgesproken wordt: de systeemcrisis. Als het fijnmazige en complexe netwerk van banken, met hun ontelbare onderlinge tegoeden en betalingen, stopt met functioneren. Bij gebrek aan vertrouwen tussen banken en andere financiële spelers.

Maar op die donderdag 9 augustus snelden de centrale banken ter hulp met een vloed geld. Vooral de Europese Centrale Bank, met een injectie van liefst 95 miljard euro op één dag. Meer dan na de aanslagen van 11 september 2001. Destijds werd gevreesd dat het bancaire systeem beschadigd was en sommige banken in liquiditeitsproblemen zouden komen omdat ze tegoeden van anderen niet konden ontvangen. In augustus wisten banken even niet of de financiële markt nog wel afdoende werkte én of ze hun tegenpartijen nog wel blindelings konden vertrouwen.

De gevolgen? In de financiële economie lijkt de tijd van gemakkelijk en goedkoop geld voorlopig voorbij. Wie lijden op de eerste rij? De nieuwe kapitalisten. De hefboomfondsen die bij banken leenden. En de private *equity*-fondsen die bedrijven overnamen met veel

geleend geld. De koerslijn van grote opkoper Blackstone laat zien hoe anders de situatie is: die oogt als een roltrap – deze keer naar beneden. Wie betaalt (nog)? Amerikaanse kredietinstellingen zijn failliet gegaan. Sommige banken hebben hun factuur betaald: JP Morgan (3 miljard dollar), Bank of America (2 miljard), Axa (enkele tientallen miljoenen euro's), Bank of China (een provisie van liefst 10 miljard dollar). Maar BNP-Paribas niet. Heel wat financiële instellingen verwachten dat de centrale banken niet alleen geld ter beschikking stellen, maar ook de rentevoet verlagen.

En de reële economie? Amerika zal er vanzelfsprekend onder lijden. Het fundamentele probleem van de Amerikaanse economie – de al te uitbundige consument – zal niet meteen verdwijnen. Amerikanen consumeren en lenen al jaren te veel – vooral voor huizenbezit. Maar de twee financieringsbronnen daarvan – goedkope hypotheeklen en stijgende huizenprijzen – drogen nu snel op. Bedrijfsexcessen kunnen vrij snel, zij het pijnlijk, worden weggewerkt met ontslagen, fabriekssluitingen en financiële herstructureringen. Maar een consumptiecorrectie, en zeker een overinvestering in huizen, is niet zomaar ineens om te buigen. En vermits consumptie 70% van Amerika's BBP uitmaakt, zal de economische groei daar allicht nog geruime tijd schriel blijven.

Maar Amerika, dat is nog altijd 30% van het bruto mondiaal product. 1% minder Amerikaanse groei zal dan ook in Europa gevoeld worden. En in Azië – het wordt overigens interessant om volgen of de huppelende Chinese en andere Aziatische economieën even hoog zullen blijven springen zonder het opkoptje van de lustige

Amerikaanse consument. Voorlopig oogt de wereldeconomie nog heel gezond, maar in hoeverre is de voorspoed van deze jaren zelf gebaseerd op de ongekende kredietexplosie? Dat geldt in elk geval voor de Amerikaanse economie, die steeds meer verslaafd is geraakt aan lenen. Het gaat ook op voor de beurskoersen, die opgejaagd zijn door de overnamegolf van de laatste tijd, die vrijwel geheel op krediet gebaseerd is. En ook Europa doet behoorlijk mee: het aantal uitstaande leningen staat op de recordhoogte van 88% van het bruto Europees product. Als de welvaart in het Westen vooral op de pof genoten is, dan kan de kredietcrisis zich nog lang laten voelen.

Tot zover (31 augustus) een korte kroniek van een aangekondigde kredietcrisis. Graag nog enkele kanttekeningen.

1. Financiële markten zijn te ingewikkeld geworden – ook voor hun eigen goed. Het punt is: hoe ingewikkelder en uitgebreider een systeem, hoe meer en hoe nauwer de koppelingen, hoe groter ook het risico dat één kink of één vergissing een kettingreactie start die naar een ramp leidt.

Dat is waar voor kerncentrales en elektriciteitsvoorzieningen. Het geldt evenzeer voor de financiële markt. Financiële instellingen zijn de voorbije jaren steeds meer bevolkt door hooggekwalificeerde jongens en meisjes, die ingewikkelde kwantitatieve modellen ontwikkelen, die koop- en verkooporders uitspuwen. Voordeel: de computer laat zich niet (mis)leiden door menselijke emoties. Nadeel: die modellen doen ongeveer allemaal hetzelfde, kettingreacties zijn dan het gevolg.

Lloyd's had een les moeten zijn. Piper Alpha, een olieplatform in de Noordzee, vatte vuur in 1988: 167 doden en een vernield platform. De schadevergoeding voor verzekeraar Lloyd's beliep bijna 1 miljard dollar, maar kwam door de herverzekeringen uit op 16 miljard. Hoezo? Herverzekeringen zijn bijna even oud als verzekeringen zelf. Een verzekeraar staat een deel van de verzekeringspremie af in ruil voor de toezegging om verliezen boven een afgesproken bedrag over te nemen. De innovatie toen al was om niet één enkel contract te herverzekeren, maar een pakket, of zelfs het totale verlies van een verzekeraar. Die verliezen konden trouwens ook al slaan op zulke pakketten zelf. Wat bleek na de brand? Een aantal leden van Lloyd's (een consortium van prestigieuze individuele verzekeraars) ontdekte dat ze Piper Alpha over en weer en opnieuw en opnieuw (her)verzekerd hadden – onder elkaar. Sommige van die leden zagen zelfs hun statige herenhuizen in beslag genomen.

Lloyd's was een voorafbeelding van wat gebeurde in andere financiële markten. Ook daar overtrof het volume aan incestueuze handel gaandeweg het volume aan externe handel. Maar elke keer als het risico doorgegeven werd, kon wel weer een honorarium en een commissie geïnd worden. Het Laatste Onheil kon uitgesteld worden door de kwaliteit van de handel te verlagen (tot zelfs roof- en leugenaarsleningen). Het Definitieve Onheil kon opgeschort worden door het aantal beleggers te verruimen. Het Ultieme Onheil kon vooruitgeschoven worden door officiële verklaringen dat alles er stevig en gezond voorstond. Voor even toch.

Er zijn maar een paar basismodellen voor financiële dwaasheid. Elke generatie doet de ervaring van haar voorgangers over, niet alleen in het algemeen maar ook en vooral in het bijzonder, in detail. In de laatste twintig jaar zijn er om de drie jaar financiële stoornissen geweest: beurscrash in 1987; Amerikaanse spaarkassencrisis begin jaren negentig; Mexico-crisis in 1994; Aziatische en Russische crisis in 1997; barst van de technologische zeepbel in 2000; gevaar voor het internationaal betalingsverkeer na 11 september 2001; schok op de kredietmarkt na de val van Enron (2002). De wereld had dus in 2007 allang een grote klap te goed.

Al jaren ging de trend richting 'disintermedia-tie': banken die als machinekamer van het financieel systeem vervangen werden door markten. De titrisering van hypotheekleningen was één voorbeeld. Beleggingsfondsen hebben al meer middelen dan banken en valutafondsen zijn zwaarder geworden dan spaarboekjes en termijnrekeningen. Hefboomfondsen domineerden de handel in aandelen en begonnen zelf uitleners te worden, als het ware alternatieve banken maar buiten elk banktoezicht. Dat gaat waarschijnlijk allemaal opnieuw wat meer de orthodoxe kant opgaan. Banken zullen terug wat meer naar het centrum van het financieel systeem schuiven, hefboomfondsen zullen meer gereguleerd worden, derivaten zullen wat krimpen. Zullen we dan nooit meer een cyclus van goedkoop en gemakkelijk geld meemaken? Natuurlijk niet. Op en neer, bloei en crash zijn al ten minste 150 jaar met ons geweest. De enige zekerheid is: het feest eindigt altijd. Met een kater.

2. De commentaren over de kredietcrisis illustreren mooi de sociale krachtsverhoudingen en de ware prioriteiten in de wereld vandaag. Allerwegen werd gesproken over 'instorting' en 'financiële vertrouwenscrisis'. Van overal werd aangedrongen op 'dringende maatregelen'. Weinigen onder al die nobele actoren van Geld en Politiek vertelden erbij dat beursindicatoren en aandelen slechts een beetje gedaald zijn – tot het niveau van een paar maanden geleden. En niemand van hen had het over de enige echte 'instorting': die van de levensstandaard van ettelijke (meestal niet-blanke) Amerikanen die gedacht hadden huiseigenaar te kunnen worden. Evenmin stelde iemand vragen bij de fortuinen die in dezelfde periode vergaard zijn door de bankiers en financiers die hen hadden geleend.

Vandaag zegt iedereen dat een grotere 'transparantie' nodig is, dat moet geweten zijn wie wat schuldig is aan wie. Maar een andere transparantie is evenzeer nodig: dat geweten is wie gewonnen en wie verloren heeft in deze crisis. Hoeveel aan bonussen hebben bankiers erbij gewonnen, en hoeveel hebben de laatste leners erbij verloren? En om correct te zijn, zouden de excessen van de enen moeten dienen om de tragedies van de anderen te vergoeden.

Niet doenbaar? Hoeveel huizen staan er in Amerika? Op zo'n eenvoudige vragen krijg je nooit antwoord. Zeg: honderd miljoen huizen. Er zijn driehonderd miljoen Amerikanen, er wonen drie mensen in een huis, er staan dus honderd miljoen huizen. Hoeveel van die huiseigenaars kunnen hun hypotheek niet meer betalen? Honderdduizend. Hoeveel hebben die mensen nodig om niet uit hun huis gezet te

worden? Het gaat om goedkope huizen, maximaal honderdduizend dollar. In totaal hebben de honderdduizend armste hypotheekhouders dus honderdduizend keer honderdduizend dollar nodig, dat is tien miljard dollar. De centrale banken van Europa en Amerika hebben begin augustus meer dan 200 miljard euro's of dollars ter beschikking gesteld van de banken bij hen. Niet cadeau gedaan, maar geleend tegen een lage rente. Tien miljard, dat is 5% van die 200.

Waarom hebben die 100.000 armste Amerikanen niet gewoon die tien miljard van de centrale banken gekregen? Omdat het te veel moeite is om uit te zoeken wie dat geld echt nodig heeft? Alsof ze wel konden uitvinden welke bank dat geld echt nodig had! Die banken hadden, expres of uit domheid, dat maakt geen verschil, niet opgemerkt dat de armste Amerikanen hun hypotheek niet konden aflossen. De armste Amerikanen merkten dat wel. Dat die armen op straat moesten gaan slapen, was van geen belang. Dat die banken tien miljard schade opliepen, daar moest nodig wat aan gedaan worden.

Marx was geen domme man. Hij toonde de waanzin van het hele kapitalistische systeem net zo helder aan als in dit actuele voorbeeldje. Maar aantonen dat iets verkeerd is, houdt nog niet in dat je weet hoe het beter kan. Het marxisme begon met de allerongelukkigste keuze: Rusland. Dat land werd daardoor een hele eeuw ongelukkiger dan welk arm land ook. Als Rusland in 1917 zo welvarend geweest was als Vlaanderen nu, en als er in 1917 computers geweest waren die alles snel en precies kunnen uitrekenen en bijhouden, dan was de

wereld nu een communistisch paradijs. Heerlijk: alleen nog maar godsdienstoorlogen!

Afin, het zal allemaal niet gebeuren. Er wordt nu over transparantie gesproken, niet over rechtvaardigheid. Nochtans is de ware nieuwe les van deze crisis dat het mondiale geldwezen meer en meer afhangt van de solvabiliteit van armen, en dat zelfs de meest egoïstische speculant vandaag baat heeft bij hun voorspoed.

3. Andere, bekende les: kapitalisme is voor arme mensen, socialisme voor kapitalisten. De wereld heeft de voorbije twintig jaar vier grote zeepbellen zien barsten: in Japan (aandelen en vastgoed), in Oost-Azië (idem), in de VS en Europa (nieuwe technologieën), en nu opnieuw in de VS en de meeste westerse landen (de huizenmarkt). Telkens zijn centrale banken en ministers van Financiën als brandweer en Rode Kruis uitgerukt. In Amerika, het land van het ware kapitalisme, hebben ze ook nog de spaarkassencrisis (begin jaren negentig) en de implosie van het hefboomfonds LTCM (1998) opgekuist.

Het is een oude waarheid die elke keer opnieuw uit de gracht komt wanneer het raderwerk van economische groei en opgaande beurskoersen stukt: kapitaal gedijt op kosten van de omringende samenleving. Zolang het winst maakt, desnoods ten koste van de gemeenschap, komt die winst in de eerste plaats de bezitters ten goede. Zodra het verlies lijdt, worden de gevolgen op de gemeenschap afgeschoven, desnoods ongevraagd.

In dit geval konden de financiële markten, de kampioenen van het ongebreideld kapitalisme,

de voorbije maand rekenen op de onvoorwaardelijke steun van de gemeenschap, vertegenwoordigd door de centrale banken. Binnen enkele dagen hebben ze een onwaarschijnlijk hoog bedrag in het internationale bankstelsel geïnjecteerd. De Europese injectie was veruit de grootste, 204 miljard euro, evenveel als de Amerikanen jaarlijks uitgeven aan de oorlog in Irak. Daarbij rijzen twee vragen: waar komt dat geld vandaan? En voor welk doel hebben 'wij' dergelijke bedragen over?

De eerste vraag is simpel te beantwoorden. De Europese Centrale Bank leent tegen zachte voorwaarden geld aan erkende Europese banken, zodat zij over meer liquide middelen kunnen beschikken. Dat geld komt uit de reserves van de aangesloten centrale banken. Het renteverlies komt dus voor rekening van ons, belastingbetalers van de eurozone. Het is opmerkelijk: de ECB wist ongetwijfeld alles over de huizenprijzen en de speculatieve praktijken van hefboomfondsen, maar ze heeft nooit specifieke maatregelen willen nemen tegen de inflatie op de huizen- en aandelenmarkt. Ze is alleen geobsedeerd geweest door de consumptieprijsinflatie en blijft nog altijd een nauwelijks bestaande inflatie en verwachte loonstijgingen bestrijden met rentevoetverhogingen. Edoch, ze heeft nu wel aan bankiers gegeven wat ze altijd weigerde aan Europese (exporterende) industriëlen en werknemers (lage rente, niet te sterke euro).

Tweede vraag: waarvoor? Om stabiliteit te houden in de bankwereld, dat spreekt. Maar daarnaast speelde een politieke overweging die niet in de protocollen van de ECB staat. Het is in het institutionele belang van EU en ECB

dat de euro op den duur de dollar vervangt als spil van het internationaal geldsysteem. Zo ver is het nog niet, maar deze mega-injectie brengt het moment van de waarheid voor de dollar dichterbij. Het is een vorm van machtsvertoon waaraan wij allemaal meebetalen en tegelijk een signaal aan de zakenwereld: terwijl in de VS de eerste hypotheekbanken over de kop gaan, worden BNP-Paribas en andere banken hier uit de wind gehouden.

De euro is nu bijna anderhalve dollar waard, terwijl de handelsbalans van de EU nog altijd uitstekend is. Vergelijk dat met de Amerikaanse, die jaar na jaar inzakt en zo'n 50% in het rood staat. Op de wereldmarkt zijn de eurofondsen inmiddels even groot en kapitaalkrachtig als de dollarfondsen. Ook het vermogen van Europeanen om in hun munt te factureren is nu even groot als dat van de Amerikanen, niet in de laatste plaats omdat de eurozone een grotere exporteur is dan de VS. Dat alles is minder te danken aan briljant Europees beleid dan wel aan het belabberde Amerikaanse begrotingsbeleid.

De voornaamste reden waarom de dollar zich als internationale reservemunt handhaaft, is een traditie van vijftig jaar, gevoed door een tot voor kort onwankelbaar vertrouwen in de kracht van de Amerikaanse economie. Tot voor kort, want dat vertrouwen wankelt zienderogen door de onstuitbare groei van de Amerikaanse overheidsschuld. Amerikaanse overheidsschulden gaan altijd samen met prestigeverlies. Dat was zo in 1971, toen Nixon de koppeling van de dollar aan het goud moest loslaten omwille van de onbeheersbare schuld van de Vietnam-oorlog. Het was ook zo na de

val van de Berlijnse Muur, toen de VS niet konden profiteren van de nieuwe politieke mogelijkheden wegens de door Reagan opgebouwde schuld van 2.000 miljard dollar.

Prestigeverlies is opnieuw aan de orde, nu Bush voor de Irak-oorlog een schuld van 9.000 miljard dollar opgebouwd heeft, oftewel 65% van het BBP. Tien jaar geleden wist Clinton het overheidstekort om te buigen en een begin te maken met de aflossing van de nationale schuld. Dat is nu niet mogelijk wegens een handelsbalanstekort van 500 miljard dollar per jaar en een even groot begrotingstekort. Tegen zulke krachten is zelfs de Amerikaanse centrale bank niet opgewassen. De Europese is dat wel, maar of de macho-investering van begin augustus zich ooit uitbetaalt, en zo ja hoe, dat blijft een open vraag.

## Leven op voorschrift

De kleine dikke man nam een flink stuk van de grill. Hij had z'n eerste beet(je) nog maar amper in z'n mond of hij begon zich al te verantwoorden. Hij is warempel niet de enige. Collega's leggen tegenwoordig in het bedrijfsrestaurant uit dat ze hun steak-friet slecht vinden voor de gezondheid. En door wroeging verteerde medewerkers zeggen in de lift dat ze beter de trap genomen hadden.

Nu dus ook de man aan de grill. Een berouwvolle man. Hij had het over verborgen vet, te weinig beweging, stress, zo is dat nu eenmaal in leidende functies. Terwijl hij het zichtbare vet van zijn grillvlees naar binnen werkte, werd hij met de seconde zichtbaar tevredener en streelde over zijn kogelbuik. Met volle



mond murmelde hij alsof hij drugs wilde verkopen: 'Elke dag een ASS 100! Dat pak ik al van toen ik veertig werd.' Zijn dokter wist niks over die bloedverdunner, het was zijn eigen strategie in de overlevingsstrijd. 'Wat wil je, de machine moet blijven draaien, ik sta behoorlijk onder druk.'

Stress, druk, overbelasting. Dat zijn de klachten van de stutten en de steunpilaren van de prestatie maatschappij als ze uit de privé-biecht klappen. En niet alleen zij. Ook bedienden, arbeiders en werklozen voelen zich voortdurend belast, beladen en overvraagd. Een maatschappij heel de tijd aan de rand, altijd net voor de *burn out*. De cijfers over afwezigheidsdagen laten het zien: terwijl de meeste fysieke ziekten die tot arbeidsuitval leiden verminderen, nemen de psychische diagnosen toe. Een derde van de invaliden is dat al mentaal.

Wie ondanks voortdurende (in)spanning meer succes wil, helpt zichzelf. De enen met farmacologische op- of afbouw, al naargelang de behoefte. Anderen met psychologische ondersteuning, gedragstherapie of coaching. Doping bestrijkt onderhand alle bevolkings- en inkomensklassen, alleen noemt niemand dat zo. Huisvrouwen kennen 'mother's little helper', ouderwordende mannen testosteron, scholieren Ritalin. Iedereen doet het, naar nood of deugd: oppeppen, aan hoger wal raken, wakker blijven, inslapen. Geen ondernemingsleider, manager of kaderlid, en alvast geen politicus, die niet met bètablokkers, calciumantagonisten, ACE-stremmers of cholesterolverlagers onderweg is. Nuchtere vaststelling: ons land is in handen van lieden die geblokkeerd, geremd

of anderszins gereguleerd zijn en in hun vrije tijd dan stimulantia behoeven of over gloeiende kooltjes lopen. Letterlijk.

Zo drijft een prestatie maatschappij zich met prestatieverhogende middelen tot nog meer prestatie. Wie mag dan spreken over een Ronde van Wrangkijk? Wie mag dan bezwaarlijk doen over dopinggetuigenissen van wielrenners? Die zijn als gedrogeerden niet meer dan een randgroep op wielen. Orkestmusici slikken tranquilizers voor concerten. Sollicitanten maken zich net tevoren kalm. Sprekers bedaren zich voor voordrachten met behulp van artsen en apothekers, praatgasten voor talkshows, moderatoren trekken zich op met alcohol, popzangers stoppen zich vol met legale en illegale drugs, jetpiloten slikken Modafinil tegen de vermoeidheid. Wie stoort dat? Wie maakt dat nerveus? Waarom zouden dan uitgerekend topsporters, die elkaar veel directer beconcurreren, aan prestatieverhogende middelen moeten verzaken? Als min of meer de hele maatschappij gedopeerd is? Als we allemaal op krediet en op voorschrift leven?

Is een afspraak of een akkoord niet bindend als een van de partijen voordien amfetamine genomen heeft? Is een orgasme minder als de erectie met Viagra verlengd was? Moet een vrouw zich bedrogen voelen als haar man een *anti-aging* kuur volgt? Is hij om de tuin geleid als haar voorhoofd plotseling botoxglad aanvoelt?

In sport is doping bedrog. Daar gaat het nochtans om zelfbeschadiging, en als het al een misdrijf is, dan wel een zonder slachtoffer. Kinderen leren dat vagabonderende energie

kan gebundeld worden met vriendelijke hulp van Novartis, Roche en Co. De hyperactieve maar creatieve chaoot, die voordien amper meekon, schrijft zich eensklaps tien of A's, nadat hij zijn tabletten gekregen heeft. Het ADHD-syndroom is onder scholieren even wijd verbreid als astma onder Ronde-van-Frankrijkers. In beide gevallen rechtvaardigt de diagnose een behandeling, en wordt onder dekmantel van een vermeende ziekte de prestatie opgedreven. De meerderheid van de ADHD-kinderen is niet ziek, alleen is hun aandacht niet daar waar ouders en onderwijzers ze graag hebben. Net zo min heeft de meerderheid van wielrenners astma, alleen is hun longvolume niet daar waar ploegleiders het graag hebben. En tenslotte blijft het absurd om dokters in te schakelen in de strijd tegen drugs, doping en pilzucht: geen beroepsgroep (buiten journalisten en cafébazen) is sterker aan alcohol, nicotine, cocaïne en tabletten verhangen – om over de tonnen coffeïne in de westerse bureaus te zwijgen.

Zich op oneerlijke wijze voordeel verschaffen, het kent een stevige cultuurhistorische traditie. Vroeger kon men zich daarvoor minder verlaten op de farma-industrie, toen moesten kruidenelixirs en wonderdrankjes de prestatiekracht hoog houden. De (op de hiel na) onkwetsbare Achilleus was gedopeerd. Evenzo Siegfried uit de Nibelungen: onkwetsbaar, behalve een plekje op zijn rug dat door een blad bedekt was tijdens de dopingtherapie. Het verschil met de sporthelden van vandaag: in die mythen zijn de dopingpakkers nu net de helden.

Buiten de sport gaat het zelden om concurrentie van één tegen één. Maar ook daar is het

bijna altijd te doen om een (neus)lengte voorsprong. Musici dingen naar de meeste fans en de lucratiefste contracten, mediamensen naar oplage en citaten, ondernemingsleiders naar winstcijfers en prestige. Veel deelnemers hebben het gevoel dat ze die prestatiestrijd enkel kunnen doorstaan met chemische hulp. Het doel van die medicamenteuze *tuning* is dus niet gezond blijven en ziekten voorkomen, het is: niet de loef afgestoken worden, niet uit het wiel gereden worden, nog een tandje te kunnen bijsteken.

Gezondheidshalve is het natuurlijk baldadig om in drie weken 3.500 km door Frankrijk te fietsen. Gezondheid en topsport hebben echter van oudsher evenveel met elkaar te maken als creativiteit en topjob. Dat topfuncties buiten de sport niet gezond zijn, dat is al vaker verkondigd. Vergoelijkend luidt het dan: dat is de prijs van succes of macht. Maar wie chemisch zijn grenzen verlengt, verliest gaandeweg het gevoel hoe en waarom zijn lichaam gespannen of nerveus reageert. Dat gevoel wordt gedempt of opgeheven. Wie zijn lichaam doorlopend manipuleert, leert zich bovendien een technische kijk op zijn lijfelijkheid aan. De intensiteits- en geluidssterkteregelaars worden nu eens naar boven, dan weer naar beneden gedraaid. Deze technische omgang met zichzelf heeft intussen ruime delen van de maatschappij veroverd: in scholen, in het beroeps- en privé leven. Sport toont de maatschappelijke concurrentie in al haar manipuleerbaarheid en met alle truuks en finesses – ze doet dat alleen directer.

Maar wij willen dat niet zien. Records, sportreuzen, olifantmensen – als de manipulatie er

maar niet dik bovenop ligt. Russische kogelstootsters, Amerikaanse sprintsters, sierlijke doelmannen die tot kasten muteerden, ja. Ze hebben veel powertraining gevolgd, heet het dan altijd. Zelfs Ronaldinho, vijf jaar geleden nog zo smal als Frank Vandenbroucke, is intussen een spierberg. Net als Justine Henin. Kijk dus uit naar de Olympische Spelen volgend jaar in China: high tech geneeskunde uit West en gezondheidskruiden uit Oost in de *run* naar nieuwe records; groeihormonen in concurrentie met schildpaddenbloed en duizendjaareieren.

Sporters moeten voorbeelden zijn. Maar met welke voorbeelden worden kinderen groot? Asterix, de knolneuzige Galliër uit het land van vijfvoudig Tourwinnaar Bernard Hinault, verschaft zich ontoelaatbaar voorsprong met een toverdrank om de ritzege in Bretagne te behalen. Zijn concurrenten om de laurier uit het land van Marco Pantani mogen dan wel beter materiaal hebben, ze kunnen helemaal niet op tegen de middeltjes van de Franse bedriegers. Ook Popeye is kennelijk dankzij een genverandering onoverwinnelijk geworden met spinazie. Genetisch is allicht ook het paardenmiddel van Obelix. De toverdrank is hem na zijn geboorte per infuus toegediend, maar zijn ploegleider en verzorger blijven het hardnekkig een ongeval noemen. Dat hadden Vinokourov en de jongens van T-Mobile ook moeten zeggen: we zijn per ongeluk in de spuiten gevallen die overal in Freiburg liggen. Zwerfvuil.

De vraag blijft: waar haalt een maatschappij die welhaast volledig gedopeerd is, de aanmatiging om net sporters hun drugs en pepmidelen te verbieden? Wat bijna driekwart eeuw,

tot aan de dood van Tom Simpson (1967), normaal was – sprinters op amfetamine en een slok cognac, mits er geen bochten waren, want zo'n cocktail rijdt enkel recht vooruit – wat nadien een simpele overtreding was, werd na de *Tour de Dopage* van 1998 een regelrecht misdrijf. Zelfs het argument van de Amerikaanse witteboordencrimineel – 'what I did was illegal but not criminal' – is sinds vorig jaar niet meer geldig: de bewijslast is omgekeerd, iedereen is schuldig (aan doping), totdat het tegendeel bewezen is.

Zo'n omgekeerde bewijslast ruikt naar een autoritaire maatschappij waarin alles verboden is, behalve wat toegestaan is. Maar het is kennelijk wel de toekomst. Want wielrennen is dé avant-garde, de voorloper. Wat rond de fiets gebeurt, is een voorafspiegeling van wat de burgermaatschappij mag verwachten. Nog even en niet alleen Stijn Vandenberg (winnaar Ronde van Ierland) en Leonardo Bertagnolli (winnaar Donostia Klasikoa, voor niet-N-VA'ers de Clásica San Sebastian) moeten met hun pis naar de dokter, op straffe van een jaarloon en excommunicatie, maar ook Maurice Lippens (Fortis) en Albert Frère dienen hun *whereabouts* te declareren. Naast de vermogensaangifte, ook het gif in het vermogen.

## Koning met bonus

Hebben ze al een plaats voor Albert of Filip in het nieuwe België? Blijft hij, als Elisabeth, de koning van het Gemenebest tussen Vlamingen en Walen, Brusselaars en Duitstaligen? Of behoren dan alle landsbestuurders te komen en te gaan als resultaat van periodieke, vrije en geheime verkiezingen?

De monarchie mag dan al op gespannen voet staan met de grondbeginselen van de democratie, toch houden opvallend veel Europese landen hun koningshuis in ere. Daaronder drie Scandinavische landen, het Verenigd Koninkrijk, Spanje en de noorderburen. Wat kan de reden zijn? Een vorstenhuis kost de belastingbetaler een lieve duit. Krijgen de onderdanen waar voor hun geld? U vindt dat de waarde van een koningshuis niet in euro's uit te drukken valt. Zo'n ongelof schrikt rechtgeaarde economen niet af. In het zojuist verschenen *Jaarboek Overheidsfinanciën 2007* doet Harry van Dalen een manhaftige poging om kosten en baten van de Oranjes voor de Nederlandse samenleving te becijferen.

Die kosten zijn aanzienlijk hoger dan de 6 miljoen euro die in de Nederlandse rijksbegroting staan. Die 6 miljoen is het bedrag dat de minister van Financiën daar rechtstreeks aan de koninklijke familie uitkeert. Vervuit de meeste uitgaven voor de hofhouding komen echter voor rekening van andere ministeries. Binnenlandse Zaken financiert de beveiliging, Buitenlandse Zaken de staatsbezoeken en Volkshuisvesting het onderhoud van de paleizen. In totaal gaat het daarbij om 94 miljoen. Op het prijskaartje van de Nederlandse monarchie prijkt dus een bedrag van nagenoeg 100 miljoen.

Welke baten staan daartegenover? Allereerst vervullen koningin Beatrix en haar troonopvolger Willem Alexander een aantal ceremonieele functies, waarmee de eenheid van de natie kan gediend zijn. Sommigen, ook bij ons, menen dat hun activiteiten zich tot die symbolische rol zouden moeten beperken. Van

Dalen zegt dat het koningshuis dan verwordt tot een onderdeel van het openluchtmuseum, dat uitsluitend amusementswaarde vertegenwoordigt. Daar is op zichzelf niets mis mee, ook de media bij ons smullen daarvan. Hoe het ook zij, momenteel maakt de koning nog altijd deel uit van 's lands bestuur. Er zijn meer ongeschreven dan geschreven regels hoe hij dient te functioneren. Over de werkwijze van koningin Beatrix zijn de kenners het wel eens: zij is onpartijdig, heeft een grote kennis van zaken en streeft naar perfectie. Wel zijn verschillende incidenten van eigengereid optreden geboekstaafd.

'Met anekdotes en waarnemingen uit de wandelgangen komen we echter niet ver, als we de baten van het koningshuis willen concretiseren', zegt Van Dalen. Daarom vergelijkt hij om te beginnen voor 155 landen (waaronder 37 monarchieën) hun democratisch gehalte, politieke stabiliteit, kwaliteit van overheid, rechtshandhaving en mate van corruptie. Blijkt dat landen met een monarchie een aanzienlijk hogere kwaliteit van democratie en overheidsbestuur kennen. Dit zou niet alleen op wereldniveau, maar ook binnen de Europese Unie waar zijn. Menige Belg zal zijn linkerwenkbrauw fronsen.

Tweede manier om de koninklijke baten boven water te krijgen is de economische prestaties onderling vergelijken. Van Dalen hanteert een simpel model: hij verklaart de economische groei van landen uit de omvang van de investeringen in nieuwe productiemiddelen, de groei van de werkzame bevolking en de staatsvorm. Een ruwe schatting suggereert dat de economische groei in een monarchie gemid-

deld 0,8 tot 1% hoger ligt dan in landen met een andere staatsvorm. Zo'n koningsbonus zou voor Nederland neerkomen op 4 tot 5 miljard, voor België op om en bij de 3 miljard. Een royale winst.

Van Dalen geeft drie redenen waarom de bonus zo groot zou kunnen zijn. Ten eerste vormen monarchieën een groep landen die hebben kunnen profiteren van stabiliteit die in andere landen klaarblijkelijk minder groot is. Verder valt inderdaad niet uit te sluiten dat vorstelijke bemoeienissen de doelmatigheid van het landsbestuur verbeteren. Ten slotte blijkt uit opinieonderzoek dat koningshuizen meer vertrouwen genieten dan gekozen politici. Vertrouwen valt te beschouwen als sociaal kapitaal, dat naast investeringen en beroepsbevolking een essentiële voorwaarde is voor een voorspoedige economische ontwikkeling.

Zo'n koningsbonus zou republikeinen en separatisten tot nadenken moeten stemmen. Hier is hun voor de hand liggende (economische) tegenwerping: Van Dalens methode is kwetsbaar. Uit de door hem bevonden samenhang tussen monarchie en hogere economische groei leidt hij een oorzakelijk verband af. Dat verband hoeft er evenwel helemaal niet te zijn. Ook al vliegt bij de geboorte van kinderen vaker dan gemiddeld een uiver voorbij, dat wil nog niet zeggen dat baby's door de ooievaar afgeleverd worden.

## Wonderzoek

Van alle diersoorten is de Mens de enige die belastingen betaalt en regelmatig de Everest

bestijgt. Het ene noch het andere brengt enig evolutionair voordeel. Integendeel, schatkist en eeuwige sneeuw zijn vijandige omgevingen waarvan het betreden elk jaar slachtoffers maakt. De expedities naar 'het dak van de wereld' hebben wel meer verstrekkende gevolgen dan de fiscaliteit (crisis- en solidariteitsbijdragen inbegrepen). Er zijn er die nooit boven geraken en er zijn er die sterven bij het naar beneden komen. Die er drie tenen laten en die er beneden blijven om stomverbaasde sherpa's te vertellen over hun avonturen op de Mont Salève en de Baraque Fraiture.

Maar nu beschikken we eindelijk over precieze statistieken. Een team Amerikaanse onderzoekers heeft 'de effecten van leeftijd en geslacht op het succes en de dood van beklimmers van de Mount Everest' nagevlooid uit de 2.211 pogingen tussen 1990 en 2005. (Zie de volgende *Biology Letters* van de *Royal Society*.) Blijkt dat al aan de voet niet alle hominiden gelijk zijn. Eén: klimmers ouder dan 40 hebben minder kans de top te bereiken. Twee: 60plusers lopen meer kans onderweg te sneven, meer bepaald tijdens de afdaling. Drie: man of vrouw maakt geen verschil.

Zulke conclusies wekken nauwelijks verbazing: vertrekt de homo sapiens niet van meet af aan met een fysieke handicap als hij de idioot wil gaan uithangen op 8.848 meter hoogte? Vanzelfsprekend. Maar met leeftijd komt ervaring. Vroegere studies hebben al laten zien dat 60plussers zich zonder risico kunnen wagen tot ten minste 8.000 meter. Die bevinding is niet gemaakt door ze aan een ballon vast te binden, maar door ze te tellen bij hun terugkeer van de kruin.

Geïnteresseerden moeten wel goed weten wat ze riskeren: boven de 60 is de kans om het hachje te laten op de Everest 5%, tegenover 1,5% voor de totale klimmerspopulatie. En de kansen voor de top zijn maar 13%, tegen 31%. Kortom, niet zeker dat ze ervan zullen sterven, waarschijnlijk dat ze niet boven komen. Er is dan ook veel lolligers te doen op die leeftijd: zijn belastingen betalen, want de fiscus heeft in zijn immense goedheid geen enkele leeftijdsgrens gesteld aan het voldoen van directe en indirecte belastingen.

De twee andere wetenswaardige dingen over de homo sapiens zijn: hij is tweebenig en verandert te zelden de stofzuigerzak.

## Helaasheid

Tot de zenuwslopende verschijnselen der dagen behoort ondubbelzinnig het ik. Tegenwoordig komt iedereen met zijn ik aangelopen en begint meteen te lamenteren en te misbaren dat het ik alweer gestoord of geknakt is, dan wel niet uitgesproken genoeg. Afijn, het is een manie. Iedereen denkt dat alleen hij/zij een ik heeft en anderen niet.

Nu is het ik allang geen uniek geval meer. Als ik echt ik zeg, hoevelen kunnen dan nog meespreken? Dat is het nu net: in onze welvaartsstaat kan iedereen zich een sjiek ik veroorloven. Vroeger hadden enkel mensen van de Geest een ik. Dichters bezaten zelfs een ik geworteld in het diepst van hun gedachten. Dat is vandaag, in onze vervuilde tijden, technisch helemaal niet meer mogelijk.

Technisch gesproken: een Zweed had onlangs

een aardig idee om het ik eens ferm op de huid te zitten. Psycholoog Henrik Ehrsson heeft een groepje mensen van achteren gefilmd en het gefilmde geprojecteerd op de videobril die de proefpersonen op hun neus hadden. En die kregen alras de indruk dat ze naast zichzelf stonden en een mooi, ongeveerind zicht hadden op hun eigen ik. Wat gebeurde? Hebben de dames en heren een keurig gesprek met hun ik gevoerd? Kwam er filosofie in het spel? Vlogen Descartes-citaten als frisbeeschijven van de iks naar de proefpersonen? Niks daarvan.

De bebrilde ik-kijkers ervoeren enkel een komiek huidgevoel en waren niet zeker of hun voeten nu van henzelf dan wel van dat ik daartegenover waren. De hele ik-vraag is dus niets meer dan een dermatologische respectievelijk orthopedische kwestie. Ehrsson zei zelfs dat het experiment evengoed met apen had kunnen gedaan worden – voor het ik toch wel de bankroetverklaring *par excellence*. Als ik het ik was, zou ik nu in zak en as lopen, moet Ehrsson gedacht hebben. Ik zou een douche nemen, mijn spullen pakken en weggaan, wellicht naar Dubai.

Vast staat in elk geval dat voor het ik harde tijden aanbreken. Vele ontgoochelden zullen van hun ik willen scheiden. Ze kunnen terecht zeggen: kijk, ik heb zelf ook huidproblemen en mijn voeten doen ook zeer, daarvoor heb ik geen ik met dezelfde kwaaltjes nodig. En ook vele vakantiegangers zullen voortaan liever hun hond of kat meenemen naar Italië en hun gespierd ik aan een of ander wegrestaurant vastbinden. En voorbij is ook die ellendige tijd dat iedereen zo losjes en informeel met z'n ik omging.

## Toe, vader, vergader niet meer

Vergaderen, mensen zouden het niet moeten doen. Al dat formele gedoe, daar gaan mensen zich raar van gedragen. In volzinnen praten en zo, met hoorbare komma's, en woorden met net iets te veel lettergrepen, afkomstig uit het Engels of uit een taal die niet voor niets allang dood is. Enorm hechten aan het onderscheid tussen bijvoorbeeld een 'gewone' mededeling en een wvttk'tje (wat-verder-ter-tafel-komt). Desnoods een half uur besteden aan de vraag onder welke van de twee noemers een bepaalde opmerking moet genotuleerd worden. En zodra de 'varia' of de rondvraag voorbij is, vlucht iedereen weer naar de koffiemachine, of met een interessant persoon het café in, om daar te regelen wat nog voor de volgende vergadering moet geregeld worden.

Nee, vergaderen, dat gebeurt best zo min mogelijk, en zo kort mogelijk. Omdat het vervelend is en omdat je er je verveelt. Het gaat meestentijds over processen, niet over inhoudelijke zaken. Het wordt pas interessant als er ruzie is of wanneer iets misgaat, maar daar werk je niet voor. Bovendien onderbreekt vergaderen mensen in hun gewone werk. Het is een *stressor*, want mensen vinden het niet prettig. En ze vinden het ook geen efficiënte of rechtvaardige manier van besluitvorming. De grootste mond wint meestal.

Wat moeten mensen dan wel doen? Beetje samen koffie drinken, bijvoorbeeld. Zal ik vertellen over een bedrijf waar het koffiezaaltje afgeschaft werd? Ruimte nodig om twee nieuwe werknemers te huisvesten, zodat de productie omhoog kon. Maar achteraf gezien kostte het alleen maar geld. Zo'n koffiezaaltje is een plek waar mensen even bijkomen, wat hun werk ten goede komt én waar ze allerlei tips en informatie uitwisselen.

Sinds mensen op hun werk niet meer mogen roken, is er in de meeste bedrijven wel een plek voor informeel overleg bijgekomen. Maar alleen tussen rokers. Zo krijgen rokers vaak een onverdiend voordeel. Hebben ze bijvoorbeeld pc-problemen, worden ze direct geholpen, in plaats van dat je een boodschap moet achterlaten bij een of ander nummer en een week mag wachten. Want zij staan regelmatig met die IT-jongens te paffen.

Als je alles officieel in vergaderingen probeert te regelen, mis je ook heel veel. Net een feest gehad van je werk? Daar van alles gehoord wat je (nog) niet via officiële bijeenkomsten meegedeeld was? Dus waarom vergaderen? Ga gewoon lekker bijpraten met aangename mensen en je weet alles ook als eerste.

*Gilbert De Swert*